

УДК 811.163.3'35
УДК 811.163.3(091)

Билјана Маринова

**ПРАВОПИСНАТА ПРАКТИКА НА
ЈОРДАН ХАЦИ КОНСТАНТИНОВ-ЏИНОТ И НА НЕКОИ
НЕГОВИ СОВРЕМЕНИЦИ ВО МАКЕДОНИЈА И БУГАРИЈА**

1. Со зголемувањето на употребата на народниот јазик во писмената практика од 19 век, голем број македонски дејци започнале да се залагаат за упростување на графискиот систем и на некои правописни принципи што биле доминантни, односно популарни меѓу авторите што сакале македонскиот писмен јазик да го издигнат на повисоко ниво, како некои други словенски јазици. Правени се обиди за воспоставување некаква норма во писмото, некогаш со приклучување кон една или кон друга варијанта на словенската кирилица, како и со отфрлање на одредени графеме (Црвенковска, 2021: 32).

1.1. Кога се зборува за тенденциите што го зафаќаат правописот во македонската (и во бугарската) јазична средина, треба да се има предвид и реформата на српскиот јазик и правопис од страна на Вук Стефановиќ Караџиќ. Со реформите што ги воведува Караџиќ се поставени основите на современиот српски јазичен (и правописен) стандард (Николиќ, 1994: 220). Караџиќ во 1818 г. составува азбука со 30 букви врз основа на фонетски принцип – за секој глас по една буква, отфрлувајќи ги непотребните букви (*ю, ѝ, њ, џ, љ*) и воведувајќи шест нови (*ћ, ђ, љ, њ, ј и џ*) врз основа на претходно направената реформа на кирилицата од страна на Сава Мркаљ (Чигоја, 2010: 535). Вуковата азбука е официјално призната дури во 1868 г. Всушност, за реформатор во вистинската смисла на зборот се смета Сава Мркаљ, кој во 1810 г. во Будим ја објавил својата реформа на кирилицата во делото „Сало дебелога ера либо азбукопротрес“. Реформата на Мркаљ не се однесува на воведување нови букви, туку се однесува на исклучување на непотребните и на менување – одземање или додавање

одделни функции на веќе постојни графии или група графии (Младеновиќ, 2019: 126). Уште еден претходник на Караџиќ е Доситеј Обрадовиќ, кој, истакнувајќи го значењето на народниот јазик, прв пишува книги на народен јазик.

1.2. Во овој период и во Бугарија се води дискусија за идниот писмен јазик, особено за тоа дали да бидат прифатени јазичните елементи што ги има во народниот бугарски јазик, но ги нема во црковнословенската писменост и во рускиот јазик (Спасов, 2018: 32). Преродбенските бугарски писатели од најстарата генерација во својата книжевна практика се придржуваат, по навика, до писмената традиција изразена во ракописите од 17 и 18 век и пишуваат на јазик што претставува синтеза од црковнословенски зборови од руска или српска варијанта и, во помал или поголем степен, од бугарските народни говори (Мирчев, 1979: 369). И во бугарската јазична средина се поставува истото прашање, на кое како одговор има две алтернативи – да се подведе новиот правопис под правилата на црковнословенскиот јазик или да се изгради врз основа на народните говори. Мирчев (1979: 369) забележува дека во првата половина на 19 век доаѓаат до израз цртите на црковнословенскиот правопис дури и кај автори што се залагале за употреба на народниот говор.

И во Бугарија постои тенденција за упростување на правописот и за употреба на графемите кои имаат реален изговор. Едно од најважните прашања е прашањето што се однесува на темниот вокал. Хегемонистите во Бугарија се залагаат *ѣ* да не се прифати, бидејќи го има кај необразованите жители на Стара Планина и дека во азбуката се бележи различно: *ѣ, ѣ, ѣ, ѣ* (Спасов 2005: 43). Застапниците за создавање бугарски писмен јазик врз чисто народна основа сметале дека во него мора да има утврдени особености што се својствени за народните говори. Според тоа, Васил Априлов, Иван Богоров, Васил Стојанов, Најден Геров во 40-тите години на 19 век се застапувале за зачувување на темниот вокал во писмениот јазик, како важен белег на бугарскиот јазик (Венедиктов, 1990: 62).

1.3. И во македонската јазична средина постојат слични тенденции во врска со решавањето на прашањето за писмениот јазик. Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ, првите македонски писатели, со своите први печатени книги на македонски народен јазик ги поставуваат основите на оформувањето на идниот писмен јазик во Македонија. Во однос на прашањето за правописот, од анализата на македонските текстови од 19 век произлегува заклучокот дека еден автор може да примени различни графеме и правописни принципи во различни текстови, во зависност од околностите во кои се создава текстот и од неговата намена. Според

Спасов (2005: 67), традиционалните кирилски графиски системи кои се употребувани во ова време се неспецифизирани, што значи дека може да покријат повеќе од еден говор/дијалект/јазик.

Меѓу првите македонски претставници на 19 век што се занимаваат и со проблематиката на идниот писмен јазик на Македонците е Јордан Хаџи Константинов-Џинот. Голем број современици на Џинот од македонската јазична средина се залагале за упростување на правописот. Еден од нив е и Константин Миладинов, кој својот став за правописот на македонскиот писмен јазик го пишува во Предговорот кон Зборникот: „Правопис употребихме по можноста најлесен и најсходен со произношението од словата; напр. вместо трите букви, ъ, ѵ, љ, каи имает еднакво произношение, употребихме една: љ; напр. сџнце, сџрце, рџка, вм. сџонхуе, сџрчуе, рџка. К’де по грам. правила се пишит љ, но се произносит а, се употреби последново. Еднакво се грижехме да предадиме верно народното произношение, покое се водит тукашниов правопис...“ (Зборник, 1962: 6).

Со став за упростување на азбуката и правописните правила бил и Константин Петкович. Според Спасов (2005: 96), важна карактеристика на графијата и правописот со кои се служи Константин Петкович, е стремежот за осовременување и упростување во однос на црковнословенската писмена норма, што се јавува под влијание на Вуковите принципи, влијанието на И. И. Срезневски, како и традицијата, особено руската.

Во текот на 19 век се јавуваат автори кои создаваат сопствени литературни дела (Партениј Зографски, Рајко Жинзифов, браќата Миладиновци, Григор Прличев, Ѓорѓи Пулевски, Кузман Шапкарев, Марко Цепенков и др.), кои се трудат да воспостават еден поупростен систем (Црвенковска, 2021: 32). Пред да преминеме на анализата на правописната практика на Џинот, ќе го споменеме и Прличев со неговата „Кратка словенска граматика“ („Кратка Славјанска Грамматика“), која ја поврзуваме со неговиот стремеж за создавање еден општословенски јазик. Прличев се залагал за посилна архаизација на писмениот јазик и сметал дека традиционалниот македонски писмен јазик треба да заземе значајно место во еден писмен јазик заснован врз црковнословенска традиција, поради фактот дека најстарата словенска писменост е настаната во Македонија (Спасов, 2018: 31; Спасов 2005: 71–79). Пандев (2021: 45), правејќи споредба помеѓу Прличев и Константин Миладинов, наведува дека Прличев твори на различни јазици и варијанти, додека Константин му останува верен на македонскиот народен јазик на рамниште на препознатлив идеостил издигнат врз јазикот на народната песна, но и во контакт со рускиот јазик.

2.0. Во однос на правописот, Џинот се залага за осовременување, додека во однос на граматиката на писмениот јазик се залага за архаизација (Конески, 1987: 27). Своите ставови за јазикот најопширно ги образложува во статиите што се објавени во „Цареградски вестник“ („Цареградски вџстник“) под броевите 82¹, 83², 84³ и 85⁴ од 1852 г. Во споменативе статии ги изразува своите заложби (на за него својствен начин) за отфрлање на еровите и јусовите, сметајќи ги за сосема непотребни во графискиот систем. Тој воведува упростен правопис кој доста реално го одразува изговорот. Во контекст на ова, треба да се спомене и тоа дека тој, во духот на создавањето заеднички литературен јазик, се обидува да го отфрли темниот вокал. Прв во својата практика заклучува дека е економично вокалното *r* да се пишува без придружна буква и ваквата негова практика е наследена и од страна на Мисирков, а присутна е и во денешниот современ правопис на нашиот јазик (Конески, 1986: 23). Наспроти неговите предлози за упростување на правописот, стојат неговите идеи и практични реализации за извесна архаизација на граматиката, наклонувајќи се кон општословенската писмена традиција, преку задржувањето на инфинитивот и падежните наставки.

2.1. Пред да преминеме на јазичната анализа, да ги разгледаме и околностите во кои Џинот го градел својот јазичен израз. Една од најважните особености на македонскиот писмен јазик од 19 век е користењето елементи од соседните словенски јазици, како и елементи од црковнословенскиот јазик. Сето ова се однесува и на писмениот јазик на Џинот, кој во текот на својот работен век активно соработувал со познатиот „Цареградски вестник“, како и со Друштвото за српска словесност од Белград. Контактот со словенските јазици, со бугарскиот, српскиот и рускиот јазик, се рефлектира во јазичниот израз на Џинот и на нивото на правописот. Во овој контекст треба да се спомене и влијанието што кај него го вршат и старите ракописи што ги собирал и што ги објавувал, чиј список е објавен и во „Цареградски вестник“ под број 142⁵ од 10 октомври 1853 г., каде што се запишани дури 76 наслови на ракописи кои биле дел од личната збирка на Џинот. Занимавајќи се со собирање стари словенски ракописи, Џинот добро го запознавал црковнословенскиот јазик. Меѓу книгите од неговата библиотека се регистрирани неколку граматички на црковнословенскиот јазик што во тоа време претставуваат доста важни книги: „Полный грече-

¹ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=352> (пристапено на 23.11.2022 г.)

² <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=352> (пристапено на 23.11.2022 г.)

³ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=353> (пристапено на 23.11.2022 г.)

⁴ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=354> (пристапено на 23.11.2022 г.)

⁵ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=369> (пристапено на 23.11.2022 г.)

ско-россјискиј словарь“, Москва 1838 г.; „Греческо-русскиј словарь“ од К. А. Косович, Москва, 1847 г.; „Словарь църковно-славянскаго и русскаго языка“, Москва, 1847 г., издаден од Руската академија на науките; „Славенска граматика“ од Сава Сретеновиќ, 1856 г.; „Славјанска граматика“ од Г. Захаријадис, 1832 г.; 60 – 70 таблици од Неофит Рилски (Шоптрајанов, 1949: 38–51). Присуството на елементи од соседните словенски јазици, од рускиот и од црковнословенскиот, не е особеност само на јазикот на Цинот, туку е една од позначајните карактеристики на писмените јазици и на други автори од неговото време (Димитровски, 1983: 50).

2.2. Несомнено е дека Цинот се обидел да направи упростување на азбуката и на правописните правила, но својот писмен јазик не го свел сосема на обичниот жив говор, туку користи елементи од црковнословенскиот, бугарскиот и српскиот јазик, со цел да го издигне својот стил на пишување и на тој начин да не биде премногу едноставен. Во основата на јазикот на Цинот е неговиот роден велешки говор, а се среќаваат елементи од црковнословенскиот, бугарскиот и српскиот јазик, односно неговиот јазик ги содржи белезите на јазикот на македонските дејци од средината на 19 век во специфичната општествено-политичка ситуација.

2.3. Во педесеттите години на 19 век Цинот е обземен од мислата да го напушти својот писмен јазик што го користи во соработката со „Цареградски вестник“ и, со писмото од 9 февруари 1855 г. до Белградското читалиште, бара да му дадат „една Српска граматика синтаксическа, и една Логика... и една свеска Шумадинка... Ова искам за да преокренам правописо ми на српски“ (Димитровски, 1983: 54).

3.0. Јазичниот материјал што се разгледува во овој труд произлегува од различни видови текстови со кои се пројавува Цинот: песната „Труд ми е името“ („Трудъ ми е Името“, избор од поезијата, објавена во „Цареградски вестник“ бр. 64⁶ од 8 декември 1851 г.); есејот под наслов „Болгарска писменост“ („Болгарска писменность“), објавен во „Цареградски вестник“ бр. 92⁷ од 19 јули 1852 г.; како и две писма на Цинот – првото е испратено до Друштвото за српска словесност од Белград со датум 6 јануари 1857 г.⁸, а второто е од 30 август 1876 г.⁹ и е еден од неговите подоцнежни записи, имајќи предвид дека неговиот живот завршува во

⁶ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=348> (пристапено на 23.11.2022 г.)

⁷ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=356> (пристапено на 23.11.2022 г.)

⁸ Поленаковиќ 1955 – Поленаковиќ Х., 1955: Кореспонденцијата на Јордан Хаџи-Константинов-Цинот со Друштво српске словесности. Скопје: Филозофски факултет, стр. 46.

⁹ Поленаковиќ 1971 – Поленаковиќ Х., 1971: „Неколку необјавени писма од Јордан Цинот“, 337–347, [во:] Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје. Скопје: Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје, Историско-филолошки оддел.

1882 г. Иако станува збор за мал текстуален корпус, сепак, материјалот е доволен за да се согледаат најважните правописни принципи на Џинот.

Имајќи ги предвид можните корекции од страна на редакциите на „Цареградски вестник“ и на списанието „Гласник“ на Друштвото за српска словесност, во анализата се вклучени и две писма на Џинот, што не се објавени во печатот, туку според Поленакоскиќ (1955: 5; 1971: 340), се чуваат во архивата на Националната библиотека „Св. Кирил и Методиј“ во Софија (писмото со датум 30 август 1876 г.), односно во архивата на Српската академија на науките и уметностите во Белград (писмото со датум 6 јануари 1857 г.). Редакцијата на „Цареградски вестник“ се обраќа до своите читатели во изданието под бр. 149¹⁰ од 28 ноември 1853 г., информирајќи ги за нејзините цели да издаде посебна книга со собрани песни, приказни, пословици, гатанки итн., нагласувајќи дека на тој начин ќе се добие една книга во која ќе се содржат наречјата и белезите на јазикот од многу градови и села: „Мы нищо нема да измѣниме, ами ще напечатаме това вещество така както ны ся допраца отъ разны-те на Болгарія мѣста.“ Ваквата објав,а веројатно, следува по реакција на читатели во врска со јазикот на објавени текстови.

Правописот и правописните принципи на Јордан Хаџи Константинов-Џинот се мошне интересен проблем за истражување. Со оглед на начинот на кој живеел и дејствувал во бурниот 19 век, неговата комуникација со лица и институции од српската и од бугарската јазична средина влијаела на неговиот писмен јазик.

3.1. Врз основа на анализата на текстовите, може да се заклучи дека во нив, за гласовите во македонскиот јазик Јордан Хаџи Константинов-Џинот го употребува следниот инвентар на графеми:

А а	
Б б	
В в	
Г г	
Д д	
Жд жд	/С-БП/ между; /С-БП/ чужди; /С-БП/ такожде; /ПИС-1/ граѓанство
Е е	/ПИС-1/ место
Ж ж	
Ѕ ѕ ¹¹	
З з	/С-БП/ зидаме; /С-БП/ звукъ
И и	/С-БП/ учители; /ПИС-1/ ви; /ПИС-2/ очи; /ПИС-2/ сиромаси; /ПИС-2/ некои

¹⁰ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=371> (пристапено на 23.11.2022 г.)

¹¹ Во анализираните текстови Џинот не ја употребува графемата ѕ (сп. /С-БП/ зидаме).

І і	/П-ТИ/ приймай; /П-ТИ/ Йорданъ; /П-ТИ/ Българскій; /С-БП/ хладнокровіе; /С-БП/ Причастіе; /С-БП/ писаніе; /С-БП/ правописаніе; /ПИС-1/ іоштъ
Ы ы	/П-ТИ/ быдоха; /П-ТИ/ столицы; /П-ТИ/ вы; /П-ТИ/ свыриха; /С-БП/нашы; /С-БП/ мы; /С-БП/ похвалны; /С-БП/ Болгары; /С-БП/ человѣцы; /С-БП/ очы; /С-БП/ основы; /С-БП/ усты; /С-БП/ ушы; /С-БП/ бы (гледале); /С-БП/ рылки; /С-БП/ зубы; /С-БП/ вилицы; /С-БП/ колцы; /ПИС-1/ гы; /ПИС-1/ Турцы; /ПИС-2/ хиляды
Ј ј	/ПИС-1/ Ј. (се однесува на името Јордан); /ПИС-1/ Јануарій
Й й	/П-ТИ/ девойки; /П-ТИ/ дойдоха; /П-ТИ/ дай; /П-ТИ/ следуйте; /С-БП/ Цариградскій; /С-БП/ говорейки; /С-БП/ достойни; /С-БП/ кой; /ПИС-2/ мой; /ПИС-2/ той; /ПИС-2/ рай
Ѣ ѣ	/П-ТИ/ дѣло; /П-ТИ/ дѣчицыте; /С-БП/ рѣчникъ; /С-БП/ мѣсто; /С-БП/ отвѣтъ; /С-БП/ свѣтлость; /С-БП/ послѣ; /С-БП/ Мѣстоимѣніе; /С-БП/ Нарѣчіе; /С-БП/ сладкорѣчиваго; /ПИС-1/ Скопѣ; /ПИС-2/ дѣцата; /ПИС-2/ дѣте
Я я	/П-ТИ/ ябока; /П-ТИ/ ся; /С-БП/ другыя; /С-БП/ крыля; /С-БП/ языкъ; /С-БП/ отдаваятъ; /С-БП/ явиме; /С-БП/ имають; /С-БП/ собирають; /С-БП/ моя; /ПИС-1/ Я (со значење 'јас'); /ПИС-2/ ядагы; /ПИС-2/ пріятели; /ПИС-2/ история; /ПИС-2/ коя я; /ПИС-2/ пріятели
К к	
Л л	
Ля ля	/С-БП/ земля; /ПИС-1/ недѣля
Лю лю	/П-ТИ/ любимъ; /ПИС-2/ любовта; /ПИС-2/ пріятелю
М м	
Н н	
Нѣ нѣ	/П-ТИ/ ученѣ; /П-ТИ/ гнѣздо; /ПИС-2/ яденѣ
Ня ня	/П-ТИ/ просвещеня; /П-ТИ/ дѣчина
О о	/С-БП/ Болгарство
П п	
Р р	/ПИС-2/ срдце
ер	/П-ТИ/ срдце; /С-БП/ срдца; /С-БП/ держи
ро	/С-БП/ хладнокровіе

С с	
Т т	
Ке ке	/ПИС-1/ ке
Кя кя	/ПИС-2/ праќашъ; /ПИС-2/ куќа
Ф ф	
Х х	/П-ТИ/ станаха; /П-ТИ/ поеха; /П-ТИ/ ся преобразија; /ПИС-2/ имахъ
Ц ц	
Ч ч	/П-ТИ/ почтени; /С-БП/ што; /С-БП/ черватъ; /ПИС-2/ чколото
Ћ ћ	/ПИС-1/ ћућа; /ПИС-1/ браћа; /ПИС-1/ испраћамъ
Џ џ	
Ш ш	/П-ТИ/ совершенно; /ПИС-1/ Пашошъ; /ПИС-1/ (да ми) пошлете; /ПИС-1/ јошъ
Щ щ	/П-ТИ/ прелщень; /П-ТИ/, /С-БП/, /ПИС-2/ ще; /С-БП/ обща; /С-БП/ щомъ; /С-БП/ училища
Ю ю	/С-БП/ имающе; /С-БП/ союзъ
Ъ ъ	/П-ТИ/ узъ; /П-ТИ/ васъ; /П-ТИ/ белъ; /П-ТИ/, /С-БП/ образъ; /П-ТИ/ сосъ; /П-ТИ/ Константиновъ; /П-ТИ/ трудъ; /П-ТИ/ трудъ-атъ; /П-ТИ/ се трудимъ; /П-ТИ/ гледахъ; /С-БП/ членъ; /С-БП/ носъ; /С-БП/ изобилень; /С-БП/ напаконъ; /С-БП/ нихъ; /С-БП/ Глаголъ; /С-БП/ единъ; /С-БП/ другъ; /С-БП/ онъ; /С-БП/ жалимъ; /С-БП/ четимъ; /С-БП/ падежъ; /С-БП/ никаковъ; /С-БП/ основъ; /ПИС-1/ студъ; /ПИС-1/ въ; /ПИС-1/ нихъ; /ПИС-1/ часъ; /ПИС-1/ таванъ; /ПИС-1/ азъ; /ПИС-1/ отъ (но и: /ПИС-2/ от); /ПИС-2/ Велесъ; /ПИС-2/ не знамъ; /ПИС-2/ оставамъ; /ПИС-2/ бехъ
Ь ь	/С-БП/ честь; /П-ТИ/ сумъ; /П-ТИ/ будимъ; /П-ТИ/ день; /С-БП/ Словаръ; /С-БП/ писменность; /С-БП/ благодарность; /С-БП/ радость; /С-БП/ путь; /С-БП/ каменъ; /С-БП/ ревность

3.2. Цинот се залагал за отфрлање на три графеме што се дел од црковнословенската традиција: ъ, ж и љ. Нив ги нарекува „три каравлашко-вретенарски букви“. Ненаучно и многу енергично објаснува дека овие букви се навлезени во азбуката „ради Власите и Цинцарете“ и дека се многу големо зло за јазикот, со што јасно го изразува својот став за народната

основа на идниот писмен јазик: „Той Болгаринъ кој то пише съ ъ, ж, љж, да не мечтава да се покаже високоученъ и писателъ...“ Во истата статија посветена на јазикот, објавена во „Цареградски вестник“ бр. 82¹² од 19 април 1852 г., Џинот настапува многу емотивно и го поврзува изговорот на овие гласови со „носове те имъ затулява“ и „вилици те имъ стега како на мртовецъ“, а самите букви за него „велико зло творатъ“. Исто така, тој истакнува дека не е осамен со ваквите негови сфаќања и наведува дека ја има истата граматика како „Смотринскій“¹³. Според Венедиктов (1990: 61) овој став на Џинот бил во контекст на неговиот предлог за чистата народна основа на писмениот јазик.

Но, наспроти ваквото тврдење, врз основа на анализираниот јазичен материјал може да се заклучи дека Џинот не бил сосема доследен во поглед на примената на правилото на чија употреба повикува. Графемата љж во анализираниот материјал не е употребена ниту еднаш; графемата ж е употребана само еднаш кога истакнува дека таа не треба да се употребува: „...отъ днеска, мѣсто сжмие, осавне осамие...“¹⁴ Од друга страна, честа е употребата на графемата ъ во финална позиција. Оваа графема ја користи дури и при пишувањето на името и презимето (/П-ТИ/ Јорданъ; /П-ТИ/, /ПИС-2/ Константиновъ). Сепак, во поглед на употребата на ъ постои извесно колебање, бидејќи низ неговите текстови се среќаваат и случаи каде оваа графема (што не покрива реален глас) не ја употребува.

Во анализираниот материјал редовно ја користи графемата ъ во прво лице еднина на сегашното време – ваквите примери кај него се најбројни бидејќи Џинот, всушност, најмногу пишува во прво лице. Се среќава и во второ лице еднина и третото лице множина на формите на истото глаголско време.

П-ТИ	С-БП	ПИС-1	ПИС-2
прво лице еднина на сегашното време			
сакамъ	пытамъ	страдамъ	Идамъ
любимъ	жалимъ	испраћамъ	Купимъ
се трудимъ	четимъ	испратамъ	Видимъ
се трудимъ ¹⁵	молимъ	(како) самъ (Србинъ)	оставамъ; оставамъ

¹² <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=352> (пристапено на 23.11.2022 г.)

¹³ Џинот мисли на ставовите на Мелетиј Смотрички, односно Максим Герасимович Смотрички (1577 – 1633), познат лингвист кој со својата лингвистичка работа влијаел на развојот на источнословенските јазици.

¹⁴ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=356> (пристапено на 23.11.2022 г.)

¹⁵ Во анализираниот материјал на некои места се воочува колебање во поглед на употребата на ъ и њ. Се случува и во рамките на еден ист текст да се сретнат исти збороформи кои во еден случај во финална позиција имаат ъ, а во следниот њ.

(азъ) сумъ	(азъ) неговоримъ	мутамаъ	Ядамаъ
судимъ	разбирамаъ	се крѣямаъ	Имамаъ
второ лице еднина и трето лице множина на сегашното време			
/	неоставаятъ	даватъ	Седишь
/	(не се) сложатъ	велятъ	Ядатъ
/	речатъ	изгонатъ	Молатъ

Графемата ъ се среќава и во форми на аористот, имперфектот и перфектот: /ПИС-2/ имахъ; /ПИС-2/ добихъ; /ПИС-1/ самъ оставилъ; /ПИС-1/ не сумъ учинилъ.

Џинот во најголем степен влијае на осовременувањето на правописот со тоа што не ги употребува ж и љж, а исто така, во поглед на црковнословенскиот јазик има значително поретка употреба на останатите графеме што не покриваат реален глас. Постои обид еден глас да се пишува со една графема – кај самогласното р, во врска со што се среќава формата /ПИС-2/ срдце (наспроти /П-ТИ/ сердце; /С-БП/ сердца – во неговите порани текстови објавени во „Цареградски вестник“). Во анализираните текстови, како решенија за еден ист глас/исти гласови понудува различни графеме (*И и* vs. *І і* vs. *Ы ы*; *Нѣ нѣ* vs. *Ня ня*; *Шѣ шѣ* vs. *Щ щ*).

3.3. Гласот *и* се изразува со три графеме. Џинот често ја користи графемата *ы* во множинските форми на именки и придавки како множинска наставка: /ПИС-1/ кнѣигы, новцы, старины; /ПИС-2/ ученицы, трговцы, денгубцы; /С-БП/ Грецы, зубы (v.s. зуби), похвалны; /П-ТИ/ столицы, дѣчицыте. Се среќава и кај личните заменски форми: /ПИС-1/ гы; /С-БП/ мы; /П-ТИ/ вы (v.s. /ПИС-1/ ви). Најдобар показател на колебањето во поглед на употребата на графемите *И и* vs. *І і* е следниов пример од писмото на Џинот од 30 август 1876 г.:

	ПИС-2		
еднина	/	пріятель, пріятель	/
множина	пріатели	пріатели	пріатели

3.4. Џинот ја користи и графемата *я* (*я = ја*): /ПИС-2/ история; /С-БП/ явѣме. Го користи и *ѣ* (*ѣ = је*): /ПИС-1/ Скопѣ; /ПИС-2/ дѣте; /С-БП/ сладкорѣчиваго. Под влијание на црковнословенскиот правопис, Џинот го пишува јатот на неговото етимолошко место. Иако ваквите форми не се во голем број, сепак, се важен дел од практиката до средината на 19 век. Ваквата јазична ситуација се среќава и во писмениот јазик на Неофит Рилски, кој го пишува *ѣ* на неговото етимолошко место, но во својата

граматика нагласува дека „ѝ не се слуша во народното произношение¹⁶“. Графемата *j* се среќава во името Јорданъ (писмо до Друштвото за српска словесност, 7 јуни 1856 г.¹⁷), додека некаде е и Јорданъ (/П-ТИ/, /С-БП/).

3.5. Во анализираниот јазичен материјал редовно е пишувањето на графемата *x* во аористната и имперфектната парадигма: /П-ТИ/ седнаха, станаха, преобразиха; /ПИС-1/ предадоха; /ПИС-2/ не оставиха, изложиха. Присуството на *x* во аористната и имперфектната парадигма се објаснува со проширувањето на дијалектната основа кон источното наречје, а исто така треба да се има предвид фактот што еден граничен говор како велешкиот е роден говор на Цинот.

3.6. Писмото што го упатува до Друштвото за српска словесност покажува дека Цинот свесно го менува својот правопис, во зависност од намената на текстот. Во трите текста што се разгледуваат во овој труд, од кои два се наменети за „Цареградски вестник“ и во него се отпечатени (песната „Труд ми е името“ и статијата „Болгарска писменост“), како и во писмото од 30 август 1876 г. – испратено до сограѓанин на Цинот, не се среќава ниту еднаш графемата *ћ*. Во писмото од 6 јануари 1857 г., што го упатува до Друштвото за српска словесност, се среќаваат следниве примери: /ПИС-1/ испраћамъ, поћућнина, ћућа. Но, и во однос на употребата на оваа графема покажува колебање, па во една реченица два пати повторува ист збор – еднаш го пишува со графемата *ћ*, а еднаш не ја употребува: /ПИС-1/ „По причини що ви испраћамъ старины, књигы и новцы, па ке ви испратамъ іошть 25 Стари књигы и други писма...“ Формите ћућа (наместо: кућа) поћућнина (наместо: покућанство) покажуваат дека не го владеел добро српскиот јазик, а во овој контекст особено е интересен примерот: /ПИС-1/ „Да ми пошлете единъ Пашошъ Србски“. Овој пример, исто така, може да се толкува и како хиперкоректност.

4.0. Цинот ја избегнува употребата на членските морфеми¹⁸: „...пусти членове како тернія засадены... неоставаятъ нигде падежи да приклонатъ глава¹⁹“. Членските морфеми се среќаваат напишани разделено (наука та /, „Плачь на скопско-то училище многотрудное“/), со употребена цртичка

¹⁶ Рилски 1984 – Рилски Н., 1984: Българска граматика (фототипно издание на изданието од 1835 г.). София: Наука и изкуство, стр. 75.

¹⁷ Поленаковиќ 1955 – Поленаковиќ Х., 1955: Кореспонденцијата на Јордан Хаци-Константинов-Цинот со Друштво српске словесности. Скопје: Филозофски факултет, стр. 29–30.

¹⁸ Наспроти обидот за модернизација и упростување на правописот, Цинот во однос на граматиката на писмениот јазик се залага за архаизација (Конески 1987: 27). Во контекст на неговото сфаќање за членот како пречка за архаизација на јазикот, тој ја избегнува неговата употреба и употребува падежни наставки, но не користи цел падежен систем (Деспотовска 2014: 104).

¹⁹ <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-pe?id=356> (пристапено на 23.11.2022 г.)

(/П-ТИ/ трудъ-агъ) или слеано (/ПИС-2/ любовта, сестрите, старицата). Изделувањето на членските морфемии претставувало вообичаено правописно правило во овој период со цел да се истакне основната форма на зборот, а членот да се обележи како морфолошка наставка. Кога станува збор за употребата на членските морфемии во нашиот писмен јазик, а и во писмениот јазик на Бугарите, треба да се споменат и ставовите на бугарскиот граматичар Неофит Рилски кој во својата граматика членските морфемии ги пишува разделено (сп. вода та, земли те, любезна та²⁰).

4.1. Во врска со примената на принципот на едначење по звучност, може да се заклучи дека е навистина голем бројот на примерите во кои не се бележи едначењето по звучност. Од анализираниите текстови произлегуваат следниве формули и конкретни примери:

	СзСб > СзСб ²¹	СбСз > СбСз ²²
П-ТИ	разсуди, безсрамна, безценно	/
С-БП	сладкорџчиваго, пресладкое, новобезправилно	отдаваагъ
ПИС-1	Србски, Србсаго, Србско, Београдски ²³ , Дружство	/
ПИС-2	денгубцы	отбирашгъ, отбере

Во ПИС-2 се среќава еден редок пример каде што е извршено едначење по звучност – исчиталъ.

Заклучок

Од спроведената анализа на текстовите можеме да заклучиме дека Јордан Хаџи Константинов-Џинот се залага за модернизација и упростување на правописот, но во практиката не го реализира целосно тоа за кое се застапува декларативно. Во поглед на модернизацијата и упростувањето на правописот направил и повеќе од доволно за времето во кое живеел, имајќи ги предвид сите околности, вклучувајќи ги и влијанијата на руската и црковнословенската традиција, јазиците со кои бил во контакт – српскиот и бугарскиот јазик, како и тешките услови за живот и работа во бурниот 19 век. Од примерите кои ги избравме, можеме да заклучиме дека:

²⁰ Рилски 1984 – Рилски Н., 1984: Българска граматика (фототипно издание на изданието од 1835 г.). София: Наука и изкуство, стр. 75–84.

²¹ Сз – согласка звучна; Сб – согласка беззвучна.

²² Idem.

²³ Според Правописот на македонскиот јазик од 2015 г., не се бележи едначењето по звучност на д пред суфиксот –ски.

1. Џинот се залагал за отфрлање на три графеме што се дел од црковнословенската традиција – ъ, ж и љж, но во својата писмена практика ја користи графемата ъ во финална позиција.

2. Во поглед на употребата на графемите, чести се случаите на колебање: ъ vs. њ vs. *оѿфрлање на ѿграфемаѿа шѿѿо нема реален изѿвор; Ии vs. I i vs. Ы ы; Нѿ нѿ vs. Ня ня.*

3. Кај Џинот постои обид самогласното *p* да се пишува со една графема (срдце), што претставува стремеж за упростување на правописот и, можеби, станува збор за влијание од правописните принципи на Вук Караџиќ.

4. Јордан Хаџи Константинов-Џинот ја избегнува употребата на членските морфеме, а таму каде што ги употребува, ги пишува на три начини: слеано со основната форма на зборот, разделено или со употреба на цртичка (-).

5. Во врска со примената на принципот на едначење по звучност, може да се заклучи дека е поголем бројот на примери во кои не се бележи едначењето по звучност (80 % од примерите во анализираните текстови), наспроти примерите во кои се бележи (20 % од примерите во анализираните текстови).

6. Современите на Јордан Хаџи Константинов-Џинот користат традиционални кирилски графиски системи и правописни принципи што не се специфизирани и, главно, се во некаков процес на модернизација и усовршување или, пак, имаат ставови за архаизација и обид за некаква практична реализација, со што даваат силен поттик за натамошни значајни промени кои ќе доведат до нормирање на правописот, што започнува со Петкович, а се остварува со Мисирков, Рацин, Конески и др.

5.1. Скратеници

П – поезија

ТИ – Труд ми е името (П-ТИ)

С – статии

БП – Болгарска писменост (С-БП)

ПИС – писма

(1) 6 јануари 1857 г. (ПИС-1)

(2) 30 август 1876 г. (ПИС-2)

Библиографија:

- Венедиктов (1990) – Венедиктов Г. К., 1990: Болгарский литературный язык эпохи возрождения – проблемы нормализации и выбора диалектной основы. Москва: Наука.
- Грамматика СБКЈ (1982) – 1984: Грамматика на съвременния български книжовен език. Фонетика. Морфология. Синтакса. 1–3, София: Българска академия на науките.
- Деспотовска Б., (2014) Јазичниот синтетизам во писмениот јазик на Јордан Хаџи Константинов-Џинот (магистерски труд). Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Димитровски (1983) – Димитровски Т., (1983) „Јордан Хаџи Константинов-Џинот и јазикот на Македонците (говорен и писмен)“, 45–65, [во:] Прилози – VIII, 1–2; Одделение за лингвистика и литературна наука. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Илиевски (2006) – Илиевски П. Хр., 2006: Појава и развој на писмото – со посебен осврт кон почетоците на словенската писменост. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Зборник 1962 – Зборник, 1861 – 1961 / Миладиновци; ред. одбор: Д. Митрев, К. Пенушлиски и А. Спасов. Скопје: Кочо Рацин.
- Караџиќ 1814 – Караџић В. С. (1814) Писменица сербскога језика по говору простога народа написана. Виена: у печатњи Г. Јоанна Шнирера.
- Конески, Јашар-Настева (1972) – Конески Бл., Јашар-Настева О., 1972: Македонски текстови од X до XX век. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“.
- Конески 1982 – Конески Б. (1982) Историја на македонскиот јазик. Скопје: Култура.
- Конески 1986 – Конески Бл. (1986) Македонскиот XIX век (јазични и книжевно-историски прилози). Скопје: Култура.
- Конески 1987 – Конески Б. (1987) Јордан Хаџи Константинов-Џинот, избрани страници. Скопје: Матица македонска.
- Конески 2001 – Конески Бл. (2001) „Развиток на македонската азбука и правопис“, 125–130, [во:] Историска фонологија на македонскиот јазик – со општ поглед врз фонолошкиот развиток на македонскиот јазик и со карта на македонските дијалекти од Божидар Видоески. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Конески 2004 – Конески Б. (2004) Грамматика на македонскиот литературен јазик. Скопје: Просветно дело.
- Македонски правопис (1945), изработен од Комисијата за азбука и правопис при Министерството на народна просвета. Скопје: Државно издавачко претпријатие.
- Мирчев 1979 – Мирчев К., 1979: „Правописниот въпрос през време на Възраждането“, 369–378, [во:] Помагало по историја на българскиот книжовен език (възрожденски период), съставител В. Попова. София: Наука и изкуство.
- Младеновиќ 2019 – Младеновић А. (2019), „Филолошко дело Саве Мркаља, посвећено 200-годишњици рођења и 150-годишњици смрти Саве Мр-

- каља (1783 – 1833 – 1983)“, 120–149, [во:] Сава Мркаљ: пјесник и филолог (зборник); Библиотека „Српски преглед“, серија „Филологија“, посебна издања, Крајишки културни центар „Свети Сава“, књ. 3. Бања Лука: Графид.
- Николиќ 1965 – Николиќ Б. (1965) „Вукова Писменица и Мразовићева Славенска граматика“, 272–273, [во:] Наш језик, 14, бр. 4–5. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Николиќ 1994 – Николиќ М. (1994) „О променама савременог српског правописа“, 219–229, [во:] Јужнословенски филолог, 50. Београд: Институт за српски језик – САНУ.
- Пандев 2021 – Пандев Д. (2021) „Г. Прличев наспроти К. Миладинов“, 38–53, [во:] Предавања на ЛШ летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Пенев 1976 – Пенев Б. (1976) Историја на новата бугарска литература, том 1 – 4, Софија: Бугарски писател.
- Поленакоски 1951 – Поленакоски Х. (1951) „За библиотеката на Цинот“, 3–28, [во:] Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, книга 4. Скопје: Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје.
- Поленакоски 1955 – Поленакоски Х. (1955) Кореспонденцијата на Јордан Хаџи-Константинов-Цинот со Друштво српске словесности. Скопје: Филозофски факултет.
- Поленакоски 1963 – Поленакоски Х. (1971) „Неколку необјавени писма од Јордан Цинот“, 337–347, [во:] Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје. Скопје: Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје, Историско-филолошки оддел.
- Правопис на македонскиот јазик (2015)., редакција Ж. Цветковски (претседател) и др., Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Прличев 1994 – Прличев Г. (1994) Кратка славјанска граматика/Кратка славјанска граматика, приредиле: Д. Пандев и Д. Стефанија. Охрид: Коста Абраш.
- Рилски 1984 – Рилски Н. (1984) Бугарска граматика. Софија: Наука и изкуство. (фототипно издание на изданието од 1835 г.)
- Ристовски 1999 – Ристовски Бл. (1999) Историја на македонската нација. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Спасов 1982 – Спасов Љ. (1982) Поглед во јазикот. Скопје: Современост.
- Спасов 1985 – Спасов Љ. (1985) „Обид за дијахрониска типологија на македонскиот писмен јазик (втора половина на XIX в. – почетокот на XX в.)“, 33–40, [во:] Литературен збор, година XXXI, книга 1. Скопје: Сојуз на друштвата за македонски јазик и литература на СРМ.
- Спасов 2005 – Спасов Љ. (2005) Избрани поглавја од историјата на македонскиот писмен јазик – Бојата на јазикот I. Скопје: Култура.
- Спасов 2006 – Спасов Љ., (2006) Избрани поглавја од историјата на македонскиот писмен јазик – Бојата на јазикот II. Скопје: Култура.
- Спасов 2018 – Спасов Љ., (2018) Поглед во минатото – избрани теми од историјата на македонскиот писмен јазик. Скопје: Пагома прес.

- Стаматоски (1974) – Стаматоски Т., 1974: „Кирилицата во Македонија во XIX век“, 59–67, [во:] Предавања на VII семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“.
- Тушевски (2003) – Тушевски В., 2003: Јордан Хаџи Константинов-Џинот, живот и дело. Скопје: Менора.
- Црвенковска (2021) – Црвенковска Е., 2021: „Од глаголица до современа македонска кирилица (по повод 75 години од македонската азбука)“, 28–37, [во:] Предавања на LIII летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Фридман (1975) – Friedman V. A., 1975: „Macedonian Language and Nationalism During the Nineteenth and Early Twentieth Centuries“, 280–292, [in:] *Balkanistica*, Vol. 2, 1975.
- Чигоја (2010) – Чигоја Б., 2010: „Кратак преглед првих српских буквара“, 513–545, [во:] Јужнословенски филолог, бр. 66. Београд: Српска академија на ука и уметности и Институт за српски језик – САНУ.
- Шоптрајанов (1949) – Шоптрајанов Ѓ., 1949: „Библиотеката на Јордан Хаџи Константинов-Џинот“, 3–151, [во:] Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот – Скопје, книга 2. Скопје: Филозофски факултет.

Користен извор од интернет:

<https://digilib.nationallibrary.bg/slr/public/> (пристапено на 23.11.2022 г.)

(интернет-страница на Националната библиотека „Св. Кирил и Методиј“ – Софија, Р Бугарија)

Biljana Marinova

THE ORTHOGRAPHIC CONVENTIONS OF JORDAN HADŽI KONSTANTINOV-DŽINOT AND SOME OF HIS CONTEMPORARIES

Abstract

The evolution of the Macedonian language during the 19th century saw significant changes in orthography, particularly in the latter half of the century. During this period, there was a noticeable shift towards simplifying the alphabet and the orthographic principles. The literature from the 19th century reflects diverse perspectives on the alphabet and orthographic rules, rooted in the difference in the ideas about the form of the written language. Consequently, a unified form and codification remained elusive.

Jordan Hadži Konstantinov-Džinot stands out as one of the pioneering figures in addressing the matter of the Macedonian written language, encompassing concerns related to orthography. This paper explores Dž's perspectives on modernizing and simplifying the alphabet and orthographic principles. Additionally, it delves into the practical implementation of these ideas within his texts of diverse types. Further-

more, Džperspe orthographic practices are presented in the paper, in regards to the practices of his contemporaries in both Macedonia and Bulgaria.

Keywords: Jordan Hadži Konstantinov-Džinot; Orthographic Conventions in the 19th century; Simplification and Modernization of the Orthographic System; South Slavic Linguistic Area

Клучни зборови: Јордан Хаџи Константинов-Џинот; правописните практики во 19 век; упростување и модернизација на правописот; јужнословенски јазичен простор